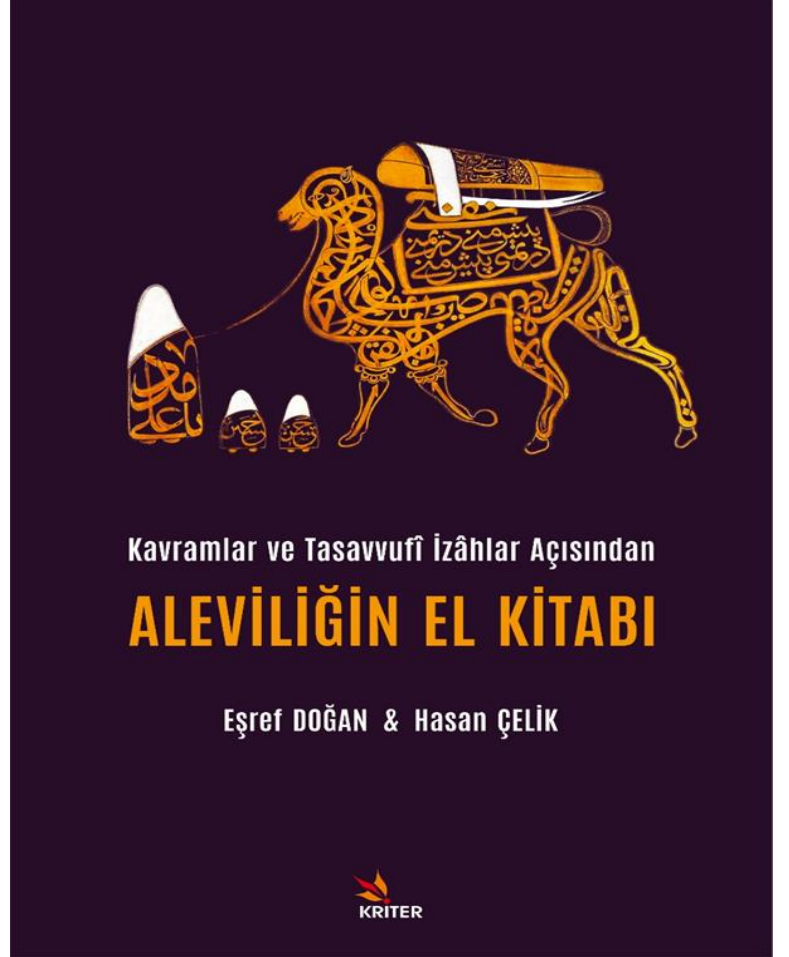

Eşref Doğan & Hasan Çelik, *Kavramlar ve Tasavvufî İzâhlar Açısından Aleviliğin El Kitabı*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2022.*

Mihriban ARTAN **

Tanıtımını yapmaya çalıştığımız “*Kavramlar ve Tasavvufî İzâhlar Açısından Aleviliğin El Kitabı*” adlı eser, Ağuçen Ocağının Mir Seyyîd Koluna mensup olan Eşref Doğan Dede ile Alevîlik alanındaki çalışmalarıyla tanınmaya başlayan Din Sosyolojisi Uzmanı Hasan Çelik tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada yazarların “*Kavramlar ve Tasavvufî İzâhlar Açısından Aleviliğin El Kitabı*” adlı eseri incelenmiş, yazarların Alevîliğin kavramları ve tasavvufî boyutu ile ilgili görüşleri hakkında birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Eser hem önemli bir kanaat önderi olan Eşref Doğan Dede hem de gelenekten yetişen, Anadolu Alevîliği üzerinde çalışan ve

birçok basın ve yayın kuruluşlarında yazarlık yapan Hasan Çelik Hoca tarafından kaleme alması bizi eseri okunmaya ve tanıtmaya sevk etmiştir. Yazarların hem gelenekten gelmesi hem de özellikle de Hasan Çelik’in Alevîlik çalışmaları alanında uzman olması bu eserin sağlam argümanlarla olabildiğince objektif bir şekilde kaleme alınmasını

* Geliş Tarihi: 00.00.2022, Kabul Tarihi: 00.00.2022. DOI:

** Araştırmacı / Dr., Nevşehir- Türkiye. E-posta: artanmihriban@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2349-2234>

sağlamıştır. Eserin tanıtımı yapılırken de şekil ve muhtevası hakkında bilgi verip yazarın ele aldığı konulara dair birtakım eleştiriler içeren değerlendirmelerde bulunduk.

Yazarların kaleme aldığı bu eser 2022 yılında Kriter Yayınları tarafından basılmıştır. Eser, muhtevası itibariyle 265 sayfalık bir hacme sahip olmakla beraber üç bölümden müteşekkildir. Eserin editörlüğünü ise Ardahan Üniversitesinden Dr. Öğr. Üyesi Serkan Balcı yürütmüştür. Kitap; kısa bir önsöz, Anadolu'nun İslamlaşması sürecini kısaca anlatan giriş ve asıl konu anlatılan üç bölümden müteşekkildir. Ancak ifade etmek gerekirse üçüncü bölümün altı sayfadan oluşması metodolojik olarak kitabın bütünlüğünü zedeleyen bir durumdur.

Kitabın önsözünde çalışmanın genel hatlarının neler olduğunu görmek mümkündür. Yazarların amacı, daha önce Alevîliğin inanç dünyasına ait kullanılan kavramları, erkânları veya tanıtımları izah etmek için bundan önceki yıllarda kaleme aldıkları akademik çalışmaları derli toplu bir şekilde genişleterek bir arada veren bir eser ortaya koymak olmuştur. Eserin daha önceki çalışmalarından farkı ise tasavvufî yönü ile Alevîliğin kavramlarının izahı yapılmasıdır. Bu sebeple "*İslam, Alevîlik ve Tasavvuf*" ilişkisi çerçevesinde Alevîliğe dair erkânların, sembollerin ve kavramların yazıldığı daha kapsamlı bir çalışma yapmayı amaçlamışlar. Eserin sınırları da bu çerçevede şekillenmiştir. Bu bağlamda Alevîliğin tarihsel arka planı ve tarihsel sürecine dair bir anlatıya eserde yer verilmemiş sadece kavramların izahı yapılmıştır.

Eserin içeriği hem teorik hem de mülakat tekniklerinden istifade edilerek oluşturulmuştur. Ciddi bir literatür okuması ve kaynakçasıyla kaleme alınan eserde, teorik bilgilerle tanımlamalara yer verilmiştir. Ancak yazarların kullandığı kaynaklar yazma eserler ve tasavvufun klasik kaynakları açısından eksik olduğunu söylemek mümkündür. Kullanılan ana kaynakların ise tercümelerine müracaat edilmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla yazarların müracaat ettiği yazma eserler yoktur. Bu bağlamda literatürün zayıf olduğunu ama tetkik eserler açısından hayli zengin bir kaynak çeşitliliği oluşturulduğu söylenebilir. Zira konuyla ilgili kitaplara, makalelere ve ansiklopedi maddelerine büyük oranda ulaşılmış ve yerinde kullanılmıştır. Ana kaynaklardan Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinden, buyruklardan ve deyişlerden; tetkik/inceleme eserlerden ise konuyla ilgi akademik anlamda çalışmaları bulunan Abdulbaki Gölpınarlı, Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Taşğın, Ali Yaman, Bülent Akın, Mehmet Ersal, Doğan Kaplan, Irène Mélikoff, Ahmet Yaşar Ocak gibi birçok araştırmacıdan istifade edilmiştir.

Tetkik/inceleme eserlerin eksik yönü ise yabancı araştırmacıların çalışmalarından azımsanacak derecede istifade edilmesidir. Ayrıca eserde Alevîliğin inanç dünyasından inanç önderlerinin yorumlamalarına ve geçmişle günümüz arasındaki erkânların algılanmalarına ilişkin değişen sosyolojik değerlendirmelere de gidilmiştir. Eserin bu yönü onu güçlü kılan özelliklerindedir.

Yazarlar, çalışmanın girişinde; Türklerin İslamlaşma evresine dair kısa bir bilgi verip Türk tarihi açısından Anadolu'nun yurtlaşmasında büyük bir eşik olan Malazgirt Meydan Savaşı'nın kazanılmasında Alevî Ocaklarının üstlendikleri rollere dikkat çekmektedirler. Yazarlara göre Türklerin İslamlaşması ve bu süreçle Malazgirt Zaferi arasında geçen yaklaşık 250-300 yıllık bir zaman diliminde Alevî Ocakları, Anadolu topraklarına peyderpey gelip yerleşmeye başlamış ve Sultan Alparslan'ın Malazgirt Zaferi'ni kazanmasının sosyolojik/psikolojik altyapısını da o dönemlerde hazırlamışlardır. Yazarların bu bölümde eleştirdikleri husus ise Türk millî tarihinin mezhepsel kaygılardan arındırılmamış olması meselesidir. Bu eleştirilerini de Cumhurbaşkanlığı forsunda yer alan ve her biri büyük Türk Devletlerini temsil eden 16 yıldızın eksik olduğu yönündeki kanaatleriyle ifade etmişlerdir. Yazarlara göre Cumhurbaşkanlığı forsuna Safevî Devleti'ni de temsilen bir yıldız eklenmelidir. Çünkü Safevî Devleti de bir Türk devleti olup ve Türk tarihinde önemli yeri vardır.

Giriş kısmında verilen bilgiler kanaatimizce eksiktir. Alevîliğin erkânlarını, sembollerini ve kavramlarını tasavvufî açıdan ele almaya çalışan yazarların giriş kısmında tasavvuf hakkında özellikle de Horasan Tasavvufuna dair giriş mahiyetinde bilgi verilebilirdi. Böylece Alevîliğin kavramları hem tasavvufî açıdan hem de tasavvuf klasiklerince de değerlendirilmiş olurdu. Örneğin İlgar Baharlı'nın "*Tasavvuf Klasikleri Eşliğinde Safevîler Öncesinde Sema (Semah)*" adlı çalışmasında "*Semah*" kavramının tarihsel arka planı ve tasavvufî izahının tasavvuf klasiklerinden yararlanarak ortaya konulduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde Alevîliğin kavramlarını tasavvufî açıdan değerlendiren yazarlarımız da tasavvufun klasiklerinden yararlanarak kavramları tanımlanmaya gidilmesi gerekir. Kritiğini yaptığımız eserdeki kavramların tasavvuf klasiklerinden yararlanarak 2. Baskıda yeniden gözden geçirilebilir.

Çalışmanın en geniş kapsamlı bölümü olarak kaleme alınan "*Alevilik/Kızılbaşlık, Bektaşilik ve Sünnilik*" (s. 3-174) adlı birinci bölümde on iki temel başlık ve birçok alt başlık üzerinden Alevîliğin inanç dünyasını ilgilendiren kavramların izahlarına yer verilmiştir.

Bu bölümde “Alevî”, “Kızılbaş” ve “Bektaşî” kavramlarının tanımlamaları yapılmıştır. Eserin ikinci baskısında bu kavramlara ilaveten Sünnî veya Şîî İslam şeriatının dışında kalan ve kendilerini “Sır, Bâtın ve Hakikat” kavramları çatısı altında tanımlayan “Kalenderî, Haydarî, Şemsî, Abdal, Babaî, Işık, Vefâî, Cavlaki, Torlak, Rafizî” gibi kavramların da tanımlamaları yapılması gerekmektedir. Nitekim tüm bu kavramlar bugünkü şemsiye (hipernim) adlandırma olan “Alevî” kavramını karşılamaktadır.

Şah Baba Mansur Ocağı’ndan Hıdır Akbayır Dede’ye göre “Alevîliği coğrafi bir bölgeye hapsedmek doğru değildir. Alevîlik bir inançtır, onu coğrafi sınırlarla tanımlamak ve Alevîlerin yaşadığı yerlere göre isimlendirmek Alevîliğin bir bütün olarak görülmesini eksik bırakmaktadır. Alevîlik bir üst tanımlama değildir. Bektaşîlik, Nusayrîlik, Mevlevîlik vb. gibi tanımlamalarda bu üst tanımlamanın içerisinde olduklarıdır. Bu nedenle Alevîliğin içinden doğan bir tarikat olan ve XVI. yüzyıldan sonra vücut bulan Bektaşîlik kavramını kullanırken bile ‘Alevîlik-Bektaşîlik’ diyoruz. Oysaki Bektaşîlik belli ritüelleri farklı olan ve Alevîliğin içinden doğan bir tarikatken, kavramı Alevîliğe eşanlamlı şekilde kullanıyoruz. Araştırmacıların kavramları kullanırken bu gibi hassasiyetlere dikkat etmesi gerekmektedir (s. 6).” Bu bölümde ve çalışmanın genelinde yazarların bu üst tanımlamaya hassasiyetle uyduklarını görmekteyiz. Eserde Bektaşîlik, Mevlevîlik vb. inanç gruplarının müstakil ritüellerini ifade eden tanımlamalar dışında “Alevîlik” üst tanımlaması kullanılmıştır. Alevî teriminin bir şemsiye kavram olarak kullanıldığı bu bölümde Alevî inanç-ritüellerine dair pek çok kavramın da izahı yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde Sünnîliğin tanımlanması ve Alevîlik üzerinden algılanmasına dair önemli değerlendirmeler de kaleme alınmıştır. Eserde Alevîliği oluşturan temel kavramların ve manevi makamların içerisinde Bektaşîliğin de manevi makamları olarak bilinen ve her biri müstakil bir tanımlama olarak verilen “Babalık, Dervişlik ve Halifelik” gibi kavramlara da açıklık getirilmiştir.

Birinci bölümde Alevîliğin temel unsurlarından olan “Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam Kültünün” Alevîlikteki yerine de ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Devamında ise Alevîliğin temel unsurlarından manevi makam ve uygulamaları olan “Mürşidlik, Pirlik, Rehberlik, Taliplik, Muhiplik, Dervişlik, Babalık, Mücerretlik, Halifelik, Post ve Manevi aşamalara” dair izahlar yapılmıştır.

Bu bölümde Alevîlikte “Ocak sistemi” hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Ocakların tarihsel süreci, manevi yönü, toplumu dizayn etmedeki rolü, Ocakların işlevleri ve Anadolu’daki Alevî ocaklarının listesi bu bölümde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Yazarlar ocakların

anlatıldığı başlığa oldukça ehemmiyet vermiştir. Yine bu bölümde “*Kırlar Cemi ve Cem İbadeti*” adlı başlıkta cem ibadetinin makamları, ceme bekâr girme veya eşli girme halleri, Kırlar Cemi menkıbesinin deyişlerden, buyruklardan ve tetkik eserlerden istifade edilerek yazılmıştır. Bu bölümde Cemde on iki hizmetin sahipleri, cem ibadetindeki sıralama ve cem ibadetinin dört makamı hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Eserin birinci bölümünde Alevîliğin terminolojisine dair “*On Dört Mahsum-u Pak, On Yedi Kemberbest, Düşkünlük, Semah ve İkrar*” kavramlarının açıklanması da yapılmıştır. Alevîlikte Dâr ve türleri olan “*Dâr-ı Fâtma/Dâr-ı Hüseyin, Dâr-ı Mansur, Dâr-ı Fazlı, Dâr-ı Nesîmî*” hakkında kısaca bahsedilmiştir. Yine bu bölümde Alevîlikte Gülbank (dua) ve çeşitli versiyonlarına da yer verilmiştir. Görüldüğü üzere birinci bölümde Alevî inancına dair inanç, ritüel, makam, ibadet ve daha birçok hususa açıklık getirilmiş ve bu bağlamda birinci bölüm eserin bel kemiğini oluşturmaktadır. Eserin önemini ortaya koyan birinci bölüm yazılırken yazılı, sözlü, tetkik ve ana kaynaklardan istifade edilmiştir. Anlatımı güçlü kılmak için de deyişlerden ziyadesiyle atıf yapılmıştır. Ancak kavramların tasavvufî açıdan tasavvuf klasikleri çerçevesinde değerlendirmesi 2. Baskıda tekrar gözden geçirilmesi eserin kalitesini daha da artıracacağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın ikinci bölümü olan “*Alevîlikte Gönül Eğitimi*” (s. 175-242) adlı kısım birinci bölüme nispeten daha kısadır. Yazarlar bu bölümde Alevîliğin manevi eğitim boyutlarını açıklamalarının yanında, Alevîliğin inanç dünyasının kimliğini oluşturan erkân ve âdablara dair geniş açıklamalara yer vermişlerdir. Taliplerin yol içinde uyması gereken kuralları yani “*yolculuğun boyutları ve aşılan makamları*” buyruklardan yola çıkarak ele alınmıştır. Yazarlara göre “*Alevîlikte ve Bektaşîlikte insan her zaman yol halinde ve yolculukta. Bu yolculuğun esas gayesi ise hakikat şehrine ve oradaki gerçek hakikate yani Hakk’a ulaşmaktır.*” Yazarlar, Mehmet Yaman’ın tercümesini yaptığı “*Buyruk*” adlı çalışmasından yola çıkarak bu yolun Alevî tasavvufunda nasıl olduğuna, hangi kurallar çerçevesinde şekillendiğine dair birtakım değerlendirmeler yapmışlardır. İlâveten Doğan Kaplan’ın “*Yazılı Kaynaklara Göre Alevilik*” adlı çalışmasında bu yolda uyulması gereken kural ve edeplerin neler olduğu da otuz beş madde şeklinde verilmiştir. Ayrıca Allah’a ulaşma mertebeleri olan “*Şeriat kapısı ve makamları, Hakikat kapısı ve makamları, Marifet kapısı ve makamları*” açıklamışlardır.

Bu bölümde üzerinde en çok durulan hususlardan biri de yazarlarca Alevîliğin gönül birleme okulu olarak tanımlanan “*musahiplik*” olmuştur. Musahipliğin İslam tarihinde

nasıl zuhur ettiğine, Alevîlik ve Bektaşîlikteki uygulamalarına, erkânlar arasındaki farklılıklarının neler olduğuna dair tespitlerden söz edilmiştir. Yazarlar musahiplik erkânını, musahipliğin Alevî toplum yapısının iç organizasyonunu anlamamız açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadırlar.

Alevîlikte gönül eğitimi konusuna tahsis edilen ikinci bölümde konunun tasavvufî boyutu birçok yönüyle anlatılmıştır. Bu bölümde göze çarpan husus ise ana kaynaklara doğrudan ulaşılmaması, tercüme edilen veya ana kaynaklara atıf yapan tetkik çalışmalarından yararlanmasıdır. Bu da çalışmayı literatür açısından zayıf olduğunu göstermektedir. Fakat çalışmada verilen bilgiler, yapılan değerlendirmeler, kavramların izahı için referans gösterilen tetkik eserler son derece yerinde olmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise *“Alevi-Bektaşî Deyimlerinin Türk Edebiyatına Yansımaları”* (s. 243-248) olarak ele alınmıştır. Yazarlar bu bölümde günlük yaşamda sıklıkla kullanılan ama anlamları pek bilinmeyen *“Pabucu dama atıldı”*, *“Kambersiz düğün olmaz”*, *“Eski kulağı kesik”* ve *“Hâyy’dan gelen Hû’ya gider”* gibi birçok deyim açıklık getirmektedirler. Bu bölüm kitabın en kısa bölümüdür. Daha önce de vurguladığımız gibi bu husus metodolojik olarak eserin bütünlüğünü bozan bir durumdur. Kitabın ikinci baskısında bu bölüme Türk Edebiyatında Alevîliğin izlerine dair kapsamlı bir çalışma eklenebilir. Örneğin, Alevî-Bektaşî deyimlerine ek olarak Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Kaygusuz Abdal, Aşık Veysel ve Hayatî gibi daha birçok ozanın Alevî inancını deyişlerine nasıl yansıttığına, ayrıca Alevîlik açısından bu deyişlerin önemine de vurgu yapılabilir.

Sonuç olarak yaptığımız kitap değerlendirmesini kanaatimizce şöyle özetlemek mümkündür: Eşref Doğan Dede ile Din Sosyolojisi Uzmanı Hasan Çelik tarafından Alevîliğin kavramları ve tasavvufî yönünü derli toplu bir şekilde vermeye çalışmaları hasebiyle eserin ciddiye alınması gerekmektedir. Yazarlar bu eserinde daha önce kaleme aldığı çalışmalarını genişleterek, Alevîliğin kavramlarının tasavvufî yönünü vurgulamaya yönelik kapsamlı bir çalışma yapmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla eserin birinci bölümünde Alevîliğe dair kavramların izahı yapılmıştır. Kavramların açıklaması yapıldığı birinci bölüm oldukça kapsamlıdır.

Yazarların bu eserde bir tartışmaları yoktur, sadece eserde Alevî inanç, ritüel ve erkânlarına dair kavramların açıklaması yapılmıştır. Bu açıklamaları yaparken de son

derece hassas davranılmıştır. Yazarların bu kitabı, Alevîliğin kendine has terminolojisinin oluşturulması, kavramların tasavvufî boyutunun tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini yeniden gündeme getirmiş ve literatüre katkı sağlaması, yapılacak yeni çalışmalara zemin hazırlaması bakımından hayli kıymetlidir.

Nitekim bu eser, Alevîliğin kavramlarının tasavvufî yönünü anlama ve anlatma çabasıyla kaleme alınmıştır. Alevîlik okumalarına başlayacak araştırmacıların Alevîliğe dair zihinlerinde oluşacak kavramlara yön verebilmeleri ve derli toplu bir halde cevap verecek nitelikte olması açısından, alana önemli katkı sunacak donanımdadır.

Yazarların izlediği yöntem ise kavramların kaynaklar ışığında tarafsız bir gözle, anlayıcı-yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınması şeklinde olmuştur. Çalışmanın dil özellikleri bakımından akıcı bir üslupla kaleme alınmış olması ve ana metin içerisinde yer alan bilgilerin de dipnotlarla zenginleştirilmesi ve sıklıkla deyişlere atıf yapılması eserin en güçlü yönleri olarak değerlendirilebilir. Son söz yerine yazarların “*Cemi ve Cem İbadeti*” adlı başlık altında atıf yaptığı Şah Hatayî’nin deyişiyle bitirmek istiyorum.

*“Erenler cemine her can giremez,
Edep ile erkân yol olmayınca.
Her kamberim diyen kamber olamaz.
Şâh’ın kamberine kul olmayınca.*

*Arama uzakta vardır yakını,
Gerçek olan talip bulur hakkını,
Yüklemeler sana yolun yükünü,
Bükülü kametin dal olmayınca.*

*Şah Hatayî’ m eder bu sırrı beyan,
Kâmil midir cahil sözüne uyan,
Bir baştan ağlamak ömre ziyan,
İki baştan muhip yar olmayınca.”*